

دانشکده مدیریت

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حسابداری

موضوع پایان نامه

**تأثیر جنسیت، مقطع تحصیلی، دینداری، و سابقه کار
بر تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران در ایران**

استاد راهنما

جناب آقای دکتر احمد مدرس

استاد مشاور

جناب آقای دکتر نقی بهرامفر

استاد داور

جناب آقای دکتر محمدرضا نیکبخت

نگارش

افسانه رفیعی

شهریور ۱۳۸۶

به نام خدا

من بر آنم که در این دنیا،

خوب بودن - به خدا - سهل ترین کار است!

و نمی دانم،

که چرا انسان،

تا این حد با خوبی بیگانه است

و همین درد مرا سخت می آزارد.

“فریدون مشیری”

پیشکش به

مادر و پدرم

نمود و نماد مهر و بخشنندگی

و حسابدارانی که

فرا تر از منافع شخصیشان می نگرند

با سپاس فراوان از استاد بزرگوار و ارجمند، جناب آقای دکتر احمد مدرس، که با دلسوزی و بردباری، مرا در انجام هر چه بهتر این تحقیق یاری رساندند و همواره پشتیبان و راهنمای من بوده‌اند. بی‌تردید، بدون مساعدت و هدایت علمی ایشان، امکان انجام چنین تحقیقی برای من میسر نبود.

از استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر منصور مومنی نیز بسیار سپاسگزارم که به رغم مشغله فراوان، با شکیبایی کم نظیر، گره گشای من در انجام تحلیل های آماری بودند.

از اساتید محترم مشاور و داور، جناب آقای دکتر بهرامفر و جناب آقای دکتر نیکبخت و همچنین دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد که پاسخگوی پرسشنامه های این تحقیق بودند و نیز اساتید محترم که امکان تکمیل پرسشنامه در کلاس های درسی آن ها فراهم شد، بسیار سپاسگزارم.

لازم می دانم از خانم ملیکا سفیداری و آقای میثم زندگی برای کمک به درک مباحث فلسفی و اخلاقی این رساله، و آقای منوچهر یوسف سیبدری برای یاری رساندن در توزیع پرسشنامه ها، قدردانی کنم. از جناب آقای دکتر سهیل یوسف سیبدری، استادیار دانشگاه ماساچوست، برای راهنمایی‌های سودمندشان و خانم دکتر الهام رفیعی برای همیاری و همفکریشان در تحلیل های آماری این رساله نهایت تشکر را دارم.

از خانم ها عزآبادی، نجفی، علیپور، و رحیمیان که با لطف و محبت خود مرا مدیون خویش ساخته اند نیز متشکرم.

و در پایان از پدر و مادر مهربان و خواهرم، نیلوفر، و همه عزیزانی که یاور و مشوق من بوده‌اند، قدردانی می کنم.

افسانه رفیعی
تابستان ۱۳۸۶

چکیده

وظیفه اصلی حسابداری مالی ارائه اطلاعات واحد های اقتصادی به ذینفعان برون سازمانی می باشد، که دسترسی مستقیم به اطلاعات برایشان دشوار یا ناممکن است. اعتماد ذینفعان به اطلاعات ارائه شده توسط سیستم حسابداری مستلزم اعتماد آن ها به این سیستم و کارکنان این سیستم است. امروزه برخی مدعی هستند که حسابداران افرادی سودجو هستند و ارقام ارائه شده توسط آنان ساختگی است. بدون شک روش برخورد حسابداران در مواجهه با چالش های اخلاقی بر توزیع ثروت، رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه اثر قابل ملاحظه دارد. پرسش مهم این است که چه عواملی بر تصمیم گیری های اخلاقی حسابداران اثر می گذارد. مطالعات انجام شده در سایر کشور ها نشان می دهد که عواملی نظیر جنسیت، دینداری، مقطع تحصیلی، و سابقه کار ممکن است در شکل گیری معیار های اخلاقی در فرد موثر باشد.

این تحقیق دو هدف را دنبال می کند. اول، مرور کوتاهی بر مدل های اخلاقی معاصر، شامل مدل تفسیری، ارائه می دهد. دوم، تاثیر جنسیت، دینداری، مقطع تحصیلی، و سابقه کار بر دیدگاه های اخلاقی افراد را بررسی می کند. یافته های حاصل از نمونه ای متشکل از ۲۳۴ دانشجوی حسابداری نشان می دهد که میان معیارهای اخلاقی افراد بر اساس جنسیت، مقطع تحصیلی، و سابقه کار تفاوت معنی داری وجود دارد، اما تاثیر دینداری بر تصمیم گیری های اخلاقی حسابداران آینده در ایران تایید نشد.

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
تقدیر و تشکر.....	یک
چکیده فارسی.....	دو
فهرست مطالب.....	سه
فهرست نگاره ها.....	پنج
فصل اول: کلیات تحقیق.....	۱
مقدمه.....	۲
موضوع تحقیق.....	۳
ضرورت انجام تحقیق.....	۹
اهداف تحقیق.....	۱۱
قلمرو تحقیق.....	۱۲
قلمروی زمانی.....	۱۲
قلمروی مکانی.....	۱۲
تعریف اصطلاحات و واژگان تحقیق.....	۱۲
فرضیات تحقیق.....	۱۳
روش تحقیق.....	۱۵
سازمان تحقیق.....	۱۶
فصل دوم: مبانی نظری و ادبیات موضوعی.....	۱۷
مبانی نظری.....	۱۸
ماهیت حرفه حسابداری.....	۱۸
اخلاق.....	۱۹
اخلاق: اقدام عقلانی.....	۱۹
اخلاقی رفتار کردن: چگونه تعیین کنیم که چه باید بکنیم؟.....	۲۰
توجیه رفتار: تئوری های اخلاقی.....	۲۲
مصلحت گرایی.....	۲۳
سودمندی عمومی.....	۲۹
وظیفه گرایی.....	۳۵

۳۷دینداری
۳۸دیدگاه تفسیری اخلاق: حسابداران - وجدان اخلاقی شرکت..
۳۹مروری بر تحقیقات پیشین
۴۷فصل سوم: روش تحقیق
۴۸طرح تحقیق
۴۸جامعه
۴۹نمونه گیری
۵۰تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق
۵۰ابزار اندازه گیری
۵۱قابلیت اعتماد ابزار اندازه گیری
۵۲اعتبار ابزار اندازه گیری
۵۳نحوه تحلیل داده ها
۵۴فصل چهارم: تحلیل یافته های تحقیق
۵۵آمار توصیفی
۵۸آزمون فرضیات تحقیق
۶۱بررسی سایر عوامل
۶۷فصل پنجم: نتایج و پیشنهادات
۶۸نتیجه گیری
۷۰محدودیت های تحقیق
۷۰پیشنهادهای کاربردی
۷۱پیشنهادهای پژوهشی
۷۲منابع و مأخذ
۸۲پیوست: پرسشنامه
۸۴چکیده انگلیسی
۸۵صفحه عنوان انگلیسی

فهرست نگاره ها

عنوان	شماره صفحه
تحقیقات انجام گرفته در زمینه عوامل اثر گذار بر تصمیمات اخلاقی.....	۴۵
تعداد و طبقه بندی نمونه.....	۴۹
متغیر ها و تعریف عملیاتی آن ها.....	۵۰
میانگین پاسخ به سوالات پرسشنامه به تفکیک جنسیت،	
سطح تحصیلات، و سابقه کار.....	۵۶
آمار توصیفی متغیر های کمی.....	۵۷
آمار توصیفی متغیر های کیفی.....	۵۷
میانگین معیار های اخلاقی.....	۵۷
نتایج آزمون t برای سنجش تفاوت میان معیارهای اخلاقی زنان و مردان.....	۵۸
نتایج آزمون t برای سنجش تفاوت میان معیارهای اخلاقی	
دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد.....	۵۹
نتایج آزمون t برای سنجش تفاوت میان معیارهای اخلاقی	
دانشجویان دارای سابقه کار و بدون سابقه کار.....	۶۰
آمار توصیفی مرتبط با آشنایی با آیین رفتار حرفه ای.....	۶۳
نتایج آزمون t برای سنجش تاثیر آشنایی با آیین رفتار حرفه ای	
حسابداری بر معیارهای اخلاقی دانشجویان.....	۶۴
آمار توصیفی مرتبط با علایق شغلی دانشجویان.....	۶۴
نتایج آزمون تحلیل واریانس برای سنجش تاثیر علایق شغلی	
بر معیارهای اخلاقی دانشجویان.....	۶۵
آمار توصیفی مرتبط با برنامه پنج سال آینده دانشجویان.....	۶۵
نتایج آزمون تحلیل واریانس برای سنجش تاثیر برنامه پنج سال آینده	
بر معیارهای اخلاقی دانشجویان.....	۶۶
نتایج آزمون تحلیل واریانس برای سنجش تاثیر دانشگاه محل تحصیل	
بر معیارهای اخلاقی دانشجویان.....	۶۶

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

موضوع تحقیق

ضرورت انجام تحقیق

اهداف تحقیق

قلمرو تحقیق

تعریف اصطلاحات و واژگان تحقیق

فرضیات تحقیق

روش تحقیق

سازمان تحقیق

۱-۱. مقدمه

در آغاز قرن بیست و یکم، انرون^۱، بزرگترین شرکت فعال در بخش انرژی جهان دچار بحران شد. در حالی که شرکت مذکور در سال ۱۹۹۹ و ۲۰۰۰ یکی از موفق ترین شرکت های امریکایی، با صورت های مالی و پیش بینی سود درخشان در راس انتخاب های هر سرمایه گذار قرار داشت، ناگهان در سال ۲۰۰۲ اعلام ورشکستگی کرد. چند ماه بعد ورشکستگی ورلدکام^۲ بزرگترین شرکت مخابراتی جهان، بهای سهام آن را ظرف مدت کوتاهی از صد دلار به یک سنت رساند؛ ای او ال تایم وارنر^۳ بزرگترین شرکت رسانه ای جهان و کوئست^۴ در نوبت های بعدی قرار گرفتند. داستان ورشکستگی های ناگهانی به شرکت های امریکایی محدود نگردید، ویوندی^۵ بزرگترین شرکت رسانه ای فرانسه هم در اندک زمانی از دوران خوش صورت های مالی به کابوس سیاه ورشکستگی فروغلتید. مدیران این شرکت ها با ظاهر و پوششی بسیار آراسته اما با دستبندهای پلیس همانند مجرمی خطرناک، تحت عنوان دشمن جامعه، دستاویز نفرت و تمسخر مردم و رسانه ها قرار گرفتند و همه این وقایع که اثرات قابل ملاحظه آن بر کل جامعه انکار ناپذیر است، موجبات نگرانی فعالان بازار سرمایه، سرمایه گذاران و سایر افراد ذینفع را فراهم ساخت (دوسکا و دوسکا، ۲۰۰۳).

از مسائل مهمی که در سال های اخیر به سبب رسوایی های گسترده مالی در شرکت های بزرگ مورد توجه محققان قرار گرفته و به عنوان یکی از موضوعات مهم در حوزه تحقیقات حسابداری مطرح شده است، موضوع اخلاق حسابداری است.

برخی تحقیقات عوامل اثرگذار بر تصمیمات اخلاقی حسابداران و حسابرسان را بررسی کرده اند. مطالعات حوزه آموزش اخلاق، درباره ضرورت آموزش اخلاق و اثر بخشی آن در ارتقای مهارتهای قضاوتی دانشجویان حسابداری و حسابداران حرفه ای بحث می کند. برخی تحقیقات نیز به

^۱ . Enron
^۲ . WorldCom
^۳ . AOL Time Warner
^۴ . Qwest
^۵ . Vivendi

تاثیر وجود قوانین و مقررات اخلاقی برای جلوگیری از رفتار های غیر اخلاقی پرداخته اند. این تحقیق عوامل موثر بر شکل گیری معیارهای اخلاقی حسابداران را بررسی می کند. آیین رفتار حرفه ای به عنوان ابزاری سودمند برای تشویق و ترویج رفتار اخلاقی محسوب می شود (لوئب^۱، ۱۹۷۱، ص ۴؛ ۱۹۸۴، ص ۵۳؛ آیرس و گوش^۲، ۱۹۹۹، ص ۳۳۵). با این حال، پیچیدگی های اخلاقی بسیاری در محیط کار حسابداری وجود دارد که آیین رفتار حرفه ای راه حلی برای آن ندارد. در چنین موقعیت هایی، افراد با توجه به معیارهای اخلاقی خود تصمیمی اتخاذ می کنند. این معیار ها از فردی به فرد دیگر متفاوت است. این تفاوت ها را می توان به عوامل متعددی، از جمله جنسیت، سطح تحصیلات، سابقه کار، طبقه اجتماعی، مذهب، و تجربیات گذشته افراد نسبت داد (از جمله می توانید کلر و همکاران^۳، ۲۰۰۶؛ تورن^۴، ۱۹۹۹؛ وانس و ویسوسواران^۵، ۱۹۹۸؛ دیشپاند^۶، ۱۹۹۷؛ کلارک و داوسون^۷، ۱۹۹۶؛ جونز و کاوانا^۸، ۱۹۹۶؛ امین و همکاران^۹، ۱۹۹۶؛ بورکوسکی و اوگراس^{۱۰}، ۱۹۹۲). در این تحقیق از میان این عوامل، تنها اثر جنسیت، سطح تحصیلات، و سابقه کار مورد توجه قرار گرفته است. همچنین بررسی می شود که آیا مدل دینداری بیش از سایر مدل های اخلاقی قضاوت های اخلاقی دانشجویان حسابداری ایران را توصیف می کند.

۲-۱. موضوع تحقیق

در سال های اخیر با توجه به مسائل زیست محیطی، کمبود منابع، رشد جمعیت، و مشکلات مربوط به فقر و گرسنگی، این سوال مطرح است که آیا حسابداران وظیفه دارند و می توانند با ارائه

¹ . Loeb S. E.

² . Ayres Frances L., Ghosh Dipankar

³ . Keller A. Craig, Smith Katherine T., Smith L. Murphy

⁴ . Thorne L.

⁵ . Ones D. S., Viswesvaran C.

⁶ . Deshpande S. P.

⁷ . Clark JW, Dawson LE

⁸ . Jones GE, Kavanagh MJ.

⁹ . Ameen EC, Guffey DM, McMillan JJ.

¹⁰ . Borkowski SC, Ugras YJ

اطلاعاتی کامل درباره عملکرد سازمان، جامعه را از این وضعیت نجات دهند؟ و آیا حسابداران می توانند در تعامل منافع جامعه و خود یا سازمانشان، تصمیمی اخلاقی اتخاذ کنند، به ویژه آن که در بلند مدت، اخلاق و مسئولیت پذیری اجتماعی می تواند به موفقیت سازمان نیز کمک کند (سینگاپاکدی^۱، ۱۹۹۹؛ ورشور^۲، ۱۹۹۸؛ نورین^۳، ۱۹۹۸). نورین^۳ (۱۹۸۸) استدلال می کند که رفتار اخلاقی و افزایش رفاه اقتصادی می توانند به موازات یکدیگر حرکت کنند. وی با تاکید بر مفهوم منافع جمعی بیان می کند که مبادلات اقتصادی کارا با رعایت مجموعه ای از قواعد برای حفظ منافع جمعی تسهیل می شود. این دیدگاه با توجه به اثرات قابل ملاحظه تصمیمات حسابداران بر منافع عمومی، از جمله تاثیر بر رقم سود گزارش شده شرکت و در نتیجه مالیات پرداختی شرکت، بازده سهام شرکت، پرداخت دستمزد و پاداش به مدیران و کارکنان، و همچنین خطرات ناشی از ارائه اطلاعات نادرست و گمراه ساختن سرمایه گذاران، بستانکاران، فروشندگان و مشتریان اهمیت فوق العاده ای دارد.

تحقیقات اخیر درباره مسائل اخلاقی در حسابداری در سه حوزه اصلی انجام گرفته است:

۱. قضاوت های اخلاقی و شکل گیری معیارهای اخلاقی

۲. آموزش اخلاق

۳. قوانین و آیین رفتار حرفه ای و اخلاقی

تحقیقات حوزه اول، عوامل موثر بر تصمیمات اخلاقی حسابداران را مورد بررسی قرار می دهند (مانند کلو و همکاران^۴، ۲۰۰۶؛ چان و لیونگ^۵، ۲۰۰۶؛ تورن^۶، ۱۹۹۹؛ گراسو و کاپلن^۷، ۱۹۹۸؛ امین و همکاران^۸، ۱۹۹۶؛ استانگا و تورپن^۱، ۱۹۹۱). مطالعات حوزه آموزش اخلاق، به ضرورت این

¹ . Singhapakdi Anusorn

² . Verschoor, Curtise C.

³ . Noreen, E.

⁴ . Keller A. Craig, Smith Katherine T., Smith L. Murphy

⁵ . Chan Samuel Y.S., Leung Philomena

⁶ . Thorne L.

⁷ . Grasso Lawrence P., Kaplan Steven E.

⁸ . Ameen EC, Guffey DM, McMillan JJ.

آموزش و اثر بخشی آن در بالا بردن مهارت های قضاوتی دانشجویان و شاغلین حسابداری می پردازد (مانند یونگ و آنیسیت^۱، ۲۰۰۷؛ بویس^۲، ۲۰۰۶؛ هلند^۴، ۲۰۰۴؛ آرمسترانگ و همکاران^۵، ۲۰۰۳؛ مک فیل^۶، ۲۰۰۱؛ والدمن^۷، ۲۰۰۰؛ گری و همکاران^۸، ۱۹۹۴؛ مک نیر و میلان^۹، ۱۹۹۳؛ هلتبیتل و جونز^{۱۰}، ۱۹۹۲). مباحث حوزه سوم نیز به تاثیر وجود قوانین و مقررات اخلاقی بر جلوگیری از رفتارهای خلاف اخلاق اختصاص دارد (مانند فلوگرات و همکاران^{۱۱}، ۲۰۰۷؛ کامونیل و همکاران^{۱۲}، ۲۰۰۶؛ سیترون^{۱۳}، ۲۰۰۳؛ ولایوتام^{۱۴}، ۲۰۰۳؛ زیگنفوس و مارتینسون^{۱۵}، ۲۰۰۲؛ لین و چان^{۱۶}، ۲۰۰۰؛ آیرس و گوش^{۱۷}، ۱۹۹۹؛ دوست^{۱۸}، ۱۹۹۷؛ فلمینگ^{۱۹}، ۱۹۹۶؛ کوهن و همکاران^{۲۰}، ۱۹۹۲؛ نورین^{۲۱}، ۱۹۸۸؛ لوب^{۲۲}، ۱۹۸۴؛ ۱۹۷۱).

صرف نظر از فرضیات و نتایج، تحقیقات این سه حوزه مبتنی بر روانشناسی استدلال اخلاقی است (چان، لیونگ^{۲۳}، ۲۰۰۶). در تحقیقات روانشناسی، استدلال اخلاقی بیشتر با تئوری شکل گیری اخلاق شناختی کالبرگ^{۲۴} (۱۹۶۹) مطرح می شود. این تئوری بر فرایند مورد استفاده افراد در

- ¹. Stanga Keith G., Turpen Richard A.
- ². Young Joni J., Annisette Marcia
- ³. Boyce G.
- ⁴. Holland Leigh
- ⁵. Armstrong, Mary Beth, Ketzi, J. Edward, Owsen, Dwight
- ⁶. McPhail Ken
- ⁷. Waldmann Erwin
- ⁸. Gray Rob, Bebbington Jan, McPhail Ken
- ⁹. McNair Frances, Milam Edward E.
- ¹⁰. Hildebeitel Kenneth M., Jones Scott K
- ¹¹. Pflugrath Gary, Martinov-Bennie Nonna, Chen Liang
- ¹². Comunale Christie L., Sexton Thomas R., Gara Stephen C.
- ¹³. Citron, David B.
- ¹⁴. Velayutham, Sivakumar
- ¹⁵. Ziegenfuss Douglas E., Martinson Otto B.
- ¹⁶. Lin K. Z., Hung Chan K.
- ¹⁷. Ayres Frances L., Ghosh Dipankar
- ¹⁸. Doost Roger K.
- ¹⁹. Fleming, A. I. M.
- ²⁰. Cohen Jeffrey R., Pant Laurie W., Sharp David J.
- ²¹. Noreen, E.
- ²². Loeb, S.E.
- ²³. Chan Samuel Y.S., Leung Philomena
- ²⁴. Kohlberg, L.

تعیین نیک و بد تاکید دارد. رست^۱ (۱۹۸۳) بر اساس نظرات کالبرگ، یک مدل چهار جزئی برای تصمیم‌گیری‌های اخلاقی افراد مطرح نمود تا بدان وسیله رفتار و افکار اخلاقی افراد را مورد سنجش قرار دهد. به گفته او، افراد برای اخلاقی رفتار کردن، باید حداقل چهار مرحله روانشناسی را طی کنند:

۱. حساسیت اخلاقی: درک و تفسیر موقعیت
۲. قضاوت اخلاقی: قضاوت درباره درست یا نادرست بودن عمل از نظر اخلاقی
۳. انگیزش اخلاقی: اولویت بندی ارزش های اخلاقی و دیگر ارزش ها
۴. شخصیت اخلاقی: شهامت، ایستادگی کردن، و غلبه بر سردرگمی برای انجام عمل

اخلاقی

مرحله نخست به آگاهی فرد نسبت به تاثیر رفتار بر خود و دیگران اشاره دارد. این مرحله شامل آگاهی فرد نسبت به اقدامات ممکن و تاثیر هر یک از اقدامات بر گروه‌های مرتبط و تحت تاثیر می شود. در اینجا فرد تصویر ذهنی از سناریوهای مختلف می‌سازد و زنجیره ای از پیامدهای رویدادهای مختلف را ترسیم می کند. بنابراین، در نخستین گام فرد باید موقعیتی که در آن قرار دارد و اثرات این موقعیت بر اطرافیانش را بشناسد و گزینه های مختلف پیش رو را تشخیص دهد و نتایج هر یک را ارزیابی کند.

در گام دوم، فرد هر یک از اقداماتی که در مرحله نخست شناسایی کرده است، از نظر توجیه اخلاقی داشتن بررسی می نماید. در گام سوم فرد ارزش اخلاقی و دیگر ارزش ها را اولویت بندی می کند. در این مرحله ممکن است فرد منافع شخصی یا حمایت از سازمانش را مهم تر از آنچه درست است بداند. مرحله آخر به ویژگی های شخصیتی مانند قدرت درونی، پشتکار، استقامت، سرسختی، اعتقاد راسخ، و شهامت مورد نیاز برای انجام عمل درست مربوط می شود. به گفته

^۱ . Rest J.R.